

СОЛОВ'ІНІ ІСТОРІЇ

Навесні 2018-го я приїхала на великодні відвідини до бабусі Емілії в Коломию. Життя провінційного прикарпатського містечка у цей передсвятковий період зазвичай перетворюється у Народний фестиваль всього. Усі бігають магазинами в пошуку найкращого луку до церкви, хазяйки складають найкращі меню з ютубівських рецептів, чоловіки прибирають подвір'я і гаражі, а діти, викладаючи безкінечні селфі, звітують про «вікові традиції». Видається, що попереду грандіозний фінал-конкурс, взявши участь у якому, можна нарешті видихнути і потім до кінця життя тільки те й робити, що насолоджуватися отриманим титулом «найкращого/найкращої». Але ні, через рік усе почнеться знову.

Емілія – велика шанувальниця Великодня, причому спочатку католицького, а потім православного. До першого вона готується скромно і часто відзначає на самоті. Інший же, навпаки, святкує із візантійською розкішшю, що, наче пасхальне тісто, розбухає до свят на максимум. І хочеш ти чи не хочеш, але маєш піддатися передвеликодному ригористичному регламенту, бо інакше – армагедон.

HISTORIE SŁOWICZE

Wiosną 2018 roku przyjechałam na Święta Wielkanocne do babci Emilii do Kołomyi. Życie prowincjonalnego miasteczka na Przykarpaciu w tym przedświątecznym okresie zwykle przekształca się w ludowy festiwal wszystkiego. Ludzie masowo biegają po sklepach w poszukiwaniu najlepszej kreacji do cerkwi, gospodynie układają jak najlepsze menu z youtubowskich przepisów, mężczyźni sprzątaj podwórka i garaże, a dzieci bez końca wrzucają selfie, raportując o „odwiecznych tradycjach”. Wydaje się, że przed nami wielki finał konkursu, po którym uczestnik/uczestniczka będzie mógł/mogła wreszcie odetchnąć i potem do końca życia – spocząwszy na laurach – rozkoszować się zdobytym tytułem „najlepszego/najlepszej”. Ale nie, za rok wszystko znowu się zacznie.

Emilia uwielbia Wielkanoc – najpierw katolicką, potem prawosławną. Do pierwszej przygotowuje się skromnie i często obchodzi ją samotnie. Drugą – odwrotnie – świętuje z bizantyjską rozkoszą, która maksymalnie pęcznieje jak baba wielkanocna przed świętami. I chcąc nie chcąc, ale musisz ulec przedświątecznym rygorystycznym zasadom, bo inaczej – armagedon.

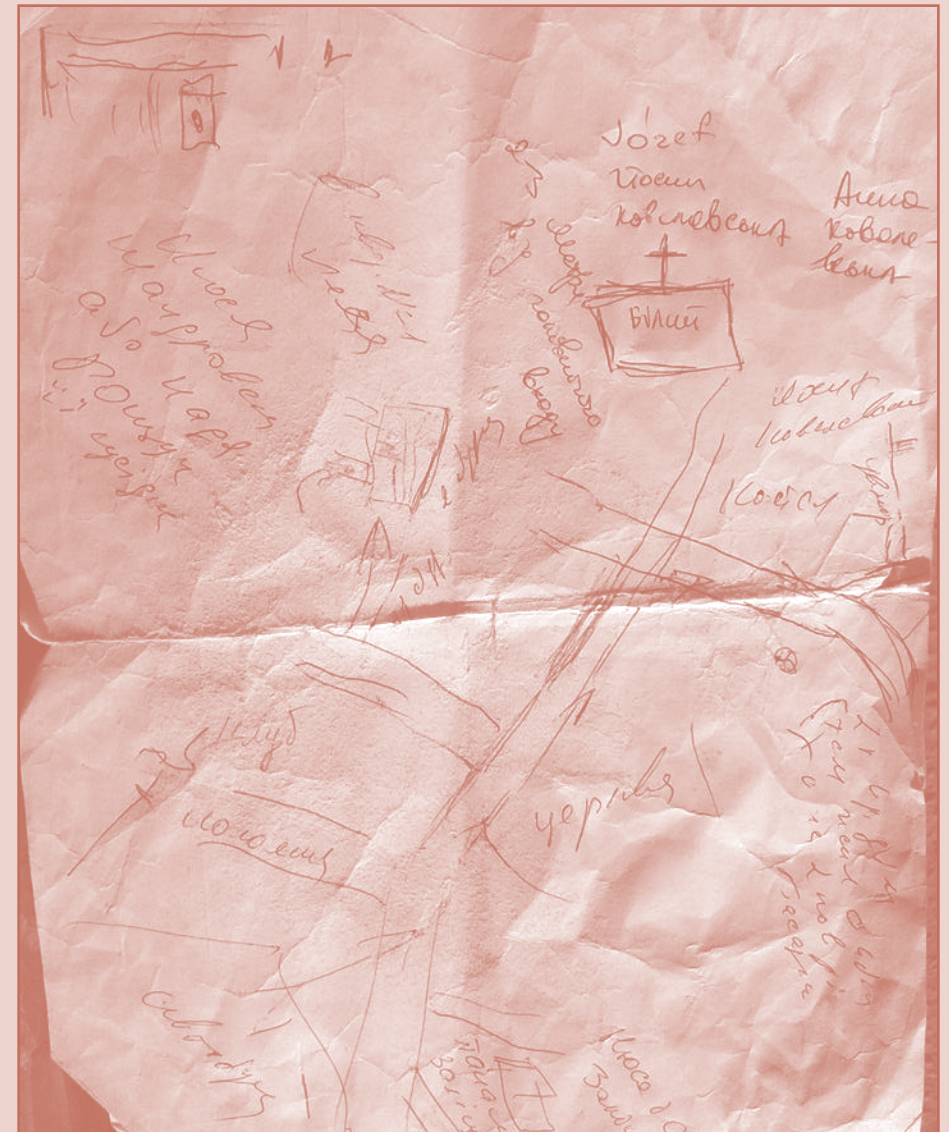
І от, коли ти, витираючи спітніле від пароваріння чоло, виконуєш надцятий наказ, як правильно нарізати овочі на кухні, Емілія любить розрядити ситуацію згадками про свою бабу – Ганну Соловій – маму Агати, яка була її улюбленою родичкою. Ганна готувала найсмачніші обіди, в'язала найтепліші шкарпетки для всієї родини і найвіртуозніше кляла. Емілія також часто послуговується усною спадщиною Ганни Соловій, що, бува, розливається бурхливою рікою головами присутніх. Найцікавіше, що в цьому словнику переважна частина афоризмів пов'язана зі сракою і сранням. Наприклад, «аби ти срав цвечками», «srali muchi – będzie wiosna», «така файна, як пів сраки з-за корче» і т.д. Я, було, навіть записувала їх в окремий блокнот, щоби зберегти сімейний спадок і заодно збагатити ряди власних щоденних виразів. До всього, хтось розповів мені, що суспільство, у якого переважає вагінально-анальна лайка, походять зі спільнот із шамано-анімістичними віруваннями. І мені чомусь хочеться вірити, що предкиня Емілії походила саме із таких спільнот, де солов'ї були головними тотемними тваринами. У них птахи оберігали своїх вірян від стихійних лих, лікували від хвороб і навіть виконували бажання. За це треба було лише виконати певні тілесні ритуали, що імітували солов'я на вершечку найвищого дерева. І навпаки, наруга над птахом, наприклад, його поїдання, щоб отримати чарівний солов'їний голос – могла стати позитивною карою, що плелася за людиною, як нечисть.

«Ти, кстаті, не хочеш поїхати провідати прабабулю на могилку? – Емілія жалісно перебила моє задумливе різання капусти. – А то я вже купу років не їджу на кладбище, гриб заріс, напевне. А скоро й тиждень поминальний, і вже нема кому і свічку поставити».

І właśnie gdy wykonujesz naste rozporządzenie o prawidłowym krojeniu warzyw w kuchni, wycierając z czoła parę buchającą z garnków, Emilia lubi rozluźnić sytuację wspomnieniami o swojej babci Hannie Sołowij* – mamie Agaty, która była jej ulubioną krewną. Hanna gotowała najsmaczniejsze obiady, robiła na drutach całej rodzinie najcieplejsze skarpetki iajsoczystiej przeklinała. Emilia również często używała ustnego spadku po Hannie Sołowij, który – bywało – wylewał się wzburzoną rzeką na głowy obecnych osób. Co najciekawsze, w tym leksykonie najobszerniejsza część aforyzmów związana była z dupą i sraniem. Na przykład: „A żebyś srał ćwiekami”, „Srały muchy – będzie wiosna” [w oryginale po polsku – przyp. tłum.], „Taka fajna jak pól dupy zza krzaka” itd. Bywało, że nawet zapisywałam je do specjalnego notesika w celu zachowania rodzinnego spadku i dla wzbogacenia swojej codziennej leksyki. Tym bardziej, że ktoś mi opowiedział, że społeczeństwa, w których przeważa waginalno-analny sposób przeklinania, pochodzą ze wspólnot z wierzeniami szamańsko-animistycznymi. I chce mi się jakoś wierzyć, że przodkini Emilii pochodziła właśnie z takiej wspólnoty, gdzie słowiki były głównym totemem. U nich ptaki chroniły swoich wiernych od klęsk żywiołowych, leczyły z chorób i nawet spełniały prośby. Za to należało tylko wykonać pewne rytuały cielesne, które mogłyby imitować słowika na wierchołku najwyższego drzewa. I odwrotnie, zbezczeszczenie ptaka, na przykład zjedzenie go w celu otrzymania czarującego głosu słowiczego, mogło być dożywotnią karą, ciągnącą się za człowiekiem jak plugastwo.

– A tak poza tym nie chciałabyś może pojechać na grób odwiedzić babcię? – Emilia liतोściwie przerwała moje zamyślenie nad krojeniem kapusty. – Ja już od wielu lat nie jeżdżę na cmentarz, grób pewnie zarósł. A niebawem będzie tydzień wspominkowy i już nie ma kto nawet świeczki postawić.

* Tłumaczenie nazwiska Sołowij – „Słowik”

Mapa, którą Emilia narysowała długopisem
Карта, що Емілія намалювала кульковою ручкою

Я нічого не відповіла, але подумала, що і справді ніколи не цікавилась, де похована Ганна Соловій, ні, загалом, про інші факти з її життя. А великодні вихідні й масове прибирання на кладовищах могло б змотивувати мене стати «як люди» хоча б один раз.

Місто, у якому народилась Емілія і в якому лежали кістки Ганни Соловій та її чоловіка Юзефа Ковалевського, розташоване зовсім недалеко від Коломиї, але мені ніколи не доводилося там бувати. Українська Вікіпедія підказувала, що Городенка старша за Коломию всього на п'ятдесят років (за згадкою в літописах). Історичні події в українській версії енциклопедії – це суцільні нещастя загарбань і боротьба за українську державність. Натомість, польська Вікіпедія пропонує детальне занурення в національне різноманіття населення Городенки до війни, зокрема, єврейську історію міста. Важливою віхою цієї інформації стають єврейські погроми під час Другої світової та участь у них місцевого населення. «Перший масовий розстріл євреїв Городенки було здійснено 4 грудня 1941 року гестапо з Коломиї, що розстріляло 2,6 тисячі людей, у тому числі 1 тис. дітей у лісі між селами Семаківці та Михальче». Експрес-історія польською підсумовувалася такими реченнями: «25 березня 1944 р. Червона Армія знову зайняла місто. У квітні та червні 1944 року Городенка зазнала важких обстрілів Люфтваффе, що спровокувало сотню жертв. У 1945 році польське населення міста було виселене до Польщі».

«Ба, а в якому році ви з Агатою і Ганною виїхали із Городенки до Польщі? – питаю Емілію. – Не в 45-му?».

«Точно не помню, але точно не в 45-му. По-моєму, аж у 57-му».

Nic nie odpowiedziałam, ale pomyślałam, że rzeczywiście – nigdy nie interesowałam się tym, gdzie jest pochowana Hanna Sołowij, ani w ogóle innymi faktami z jej życia. A wolne na Wielkanoc i masowe sprzątanie na cmentarzach mogłoby mnie chociaż raz zmotywować do zachowywania się „jak ludzie”.

Miasto, w którym urodziła się Emilia i w którym leżały kości Hanny Sołowij i jej męża Józefa Kowalewskiego, było niedaleko Kołomyi, ale nigdy nie miałam okazji tam być. Ukraińska Wikipedia podpowiadała, że Horodenka jest starsza od Kołomyi tylko o 50 lat (według wzmianek w latopisach). Wydarzenia historyczne w ukraińskiej wersji encyklopedii mówią o ciągłych nieszczęściach najazdów i walce o ukraińską państwowość. Natomiast polska Wikipedia daje dokładną panoramę różnorodności narodowej ludności Horodenki przed wojną, między innymi historię Żydów w mieście. Ważnym elementem tej informacji jest zagłada Żydów podczas II wojny światowej i udział w tym miejscowej ludności. „Pierwszą masową egzekucję Żydów Horodenki przeprowadziło 4 grudnia 1941 gestapo z Kołomyi, rozstrzelując 2,6 tys. ludzi, w tym 1 tys. dzieci, w lesie między wsiami Siemakowce i Michalcze”. Ekspresowa historia w języku polskim kończyła się takimi zdaniem: „25 marca 1944 miasto ponownie zajęła Armia Czerwona. W kwietniu i czerwcu 1944 Horodenka przeszła ciężkie bombardowania Luftwaffe, straty w ludziach wyniosły setki osób. W 1945 roku polska ludność miasta została ekspatriowana do Polski”.

– Babciu, a w którym roku wyjechałyście z Agatą i Hanną z Horodenki do Polski? – zapytałam Emilię. – Nie w 45?

– Dokładnie nie pamiętam, ale na pewno nie w 45. Wydaje mi się, że dopiero w 57.

На цьому моє розпитування закінчилось, бо бачила, що у неї погіршується настрій від спогадів про ті події, і треба було терміново рятувати ситуацію і переходити на кулінарні історії.

До Городенки я їду у спекотний день. Всередині маршрутки душно, липко і витає запах алкогольного бродіння. Моє спітніле тіло підстрибує на кілька сантиметрів від кожної дорожньої ями, і я подумую, що, може це й на краще, бо тримає мене у свідомості. У думках, натомисть, перебираю, що я хотіла запитати в Ганни, якщо б вона дивним чином явилася мені біля свого надгробку. Зрештою, бабуля Емілія розповідала, що Ганна мала надзвичайну здатність приходити по смерті: кілька разів вона пожалувала до неї вночі, розбудивши шарудінням своєї довгої спідниці. Каже, що та підходила до ліжка і все намагалася щось сказати на вухо. Однак Емілія, побачивши бліде обличчя і темні від синяви уста Ганни, попросила її більше не з'являтися, бо страшно боїться мерців. До всього, вона і без її слів здогадалась, чому Ганна могла приходити до неї. Тому, після тих випадків, Емілія справно кладе пам'ятні свічки своїй бабусі при кожній святковій нагоді, бо забуття для неї – не те що гріх, а щось набагато моторошніше.

Коли маршрутка врешті доставила мене в Городенку, я, про всяк випадок, вже мала складений список запитань до Ганни:

«Ким були ваші батьки? Який ви мали вигляд, коли були юною; а в рік смерті? Ви були блондинкою чи брюнеткою? Худорлявою чи не дуже? Ви собі подобались? У вас були фізичні вади? Якими хворобами ви хворіли у дитинстві? А в які ігри грали? Що їли в 1890 році? А що – у 1932? Де був ваш будинок? У нього був дах із соломи, як у більшості традиційних будинків того часу, чи, може, із бляхи? На якому ліжку ви спали? Чи на лаві? Що одягали на щодень? Вишиту власноруч сорочку

Na tym moje rozpytywanie się zakończyło, bo zauważyłam, że jej nastrój się pogarsza podczas przypominania tych wydarzeń i trzeba było szybko ratować sytuację zmianą tematu na kulinarne historie, które kierowały jej uwagę znów ku teraźniejszości.

Do Horodenki jadę w upał. Wewnątrz busika duszno, wszystko się lepi i w powietrzu czuć zapach fermentacji alkoholowej. Moje spocone ciało podskakuje na kilka centymetrów przy każdej dziurze na drodze i tak myślę, że może to i lepiej, bo utrzymuje mnie przy świadomości. W myślach jednak przebiegam, o co bym chciała zapytać Hannę, gdyby o dziwo ukazała się obok swojego nagrobka. Zresztą babcia Emilia opowiadała, że Hanna miała nadzwyczajną zdolność przychodzenia po śmierci. Kilka razy nawiedziła ją w nocy, budząc szelestem swojej długiej spódnicy. Mówiła, że podchodziła do łóżka i ciągle starała się coś powiedzieć na ucho. Jednak Emilia, zobaczwszy bladą twarz Hanny i ciemne od siniego koloru usta, poprosiła ją, aby więcej się nie zjawiała, bo strasznie się boi umarłych. Oprócz tego sama bez słów domyśliła się, dlaczego Hanna przychodziła do niej. Więc po tych wypadkach Emilia regularnie zapala świece ku pamięci swojej babci przy każdej świątecznej okazji, bo niepamięć – to nie tyle grzech, ile coś bardziej przerażającego.

Gdy wreszcie bus przywiózł mnie do Horodenki, miałam już na wszelki wypadek zestaw pytań do Hanny:

– Kim byli rodzice? Jak prababcia wyglądała, gdy była młoda i w roku śmierci? Prababcia była blondynką czy brunetką? Chudą czy nie bardzo? Podobała się sobie? Miała prababcia jakieś wady fizyczne? Na co chorowała w dzieciństwie? W co się prababcia bawiła, gdy była mała? Co jadła w 1890 roku? A co – w 1932 roku? Gdzie był wasz dom? Czy dach domu był słomiany, jak w większości tradycyjnych domów w tym czasie, czy może jednak z blachy?

із сукна чи все-таки просту ряднину? А що одягали на свята? Носили вінок? А коралі? Ви фарбувалися? І чим? Ви вірили в Бога? Ходили до православної чи греко-католицької церкви? А, може, до костелу? Які свята святкували? Чи стрибали через вогонь на Івана Купала? Розписували писанки? У вас були містичні досвіди? Можливо, бачили святих чи інших лісових духів? А мавки з'являлись у вашій місцевості? У вас були коти чи собаки? А інша худоба? Які мови ви розуміли? А якими говорили із батьками? Із сусідами? Чи ви співали? І яких пісень? Ходили до школи? Вміли рахувати, читати, писати? Ви були «хорошою» дочкою? У вас були сестри чи брати? Якими вони були? Що з ними стало? Ви були наймолодшою чи найстаршою? Мріяли про любов? Скільки разів закохувалися? Хто був вашим першим чоловіком? Який був ваш перший секс? Де? Як ви познайомилися зі своїм майбутнім чоловіком? Ви хотіли мати дітей? Можливо, взагалі не думали про це? Як почувалися потім, уже маючи семеро дітей? Як почувалися, коли втратили сина на війні? А як, коли інша дочка померла від алкоголізму? Що означає втратити чоловіка, із яким народили семеро дітей? Про що ви мріяли? Куди хотіли б помандрувати? Які страви хотіли спробувати? З якими людьми зустрітися? У якому будинку жили б? Якого партнера чи партнерку уявляли біля себе? Як, зрештою, уявляли кінець свого життя? І чи хотіли б його прожити знову?

Городенка виявилася дуже схожою на Коломию, принаймні, своїм провінційним спокоєм, але більш сірим і безлюдним. У центрі міста кучкувалося кілька місцевих алкоголіків, які грілися під сонцем і голосно обговорювали політику. Судячи із ритму діалогів і напруження, у групі був один «опозиціонер».

Na jakim łóżku prababcia spała? Czy może na ławie? W co się prababcia ubierała na co dzień? W wyszytą własnoręcznie koszulę z sukna czy jednak prostą płócienną? A jakie ubranie prababcia nosiła na święta? Czy zakładała wianek na głowę? A korale? Czy się malowała? A czym? Wierzyła prababcia w Boga? Czy chodziła do cerkwi prawosławnej czy greckokatolickiej? A może do kościoła? Jakie święta obchodziliście? Czy skakała prababcia przez ognisko w Noc Kupały? Malowała pisanki? Miała prababcia jakieś mistyczne przeżycia? Może widziała świętych lub duchy leśne? A nimfy zjawiały się we wsi? Mielicie koty czy psy? A inne zwierzęta gospodarcze? Jakie języki prababcia знаła? W jakim języku porozumiewała się prababcia z rodzicami? A z sąsiadami? Co prababcia śpiewała? Jakie piosenki? Chodziła prababcia do szkoły? Umiała liczyć, czytać i pisać? Była prababcia „dobrą” córką? Miała rodzeństwo? Kim oni byli? Co się z nimi stało? Była prababcia najmłodszą czy najstarszą? Czy marzyła o miłości? Ile razy prababcia była zakochana? Kim był pierwszy mężczyzna? Jaki był prababci pierwszy seks? Gdzie? Jak prababcia poznała swojego przyszłego męża? Chciała prababcia mieć dzieci? Może w ogóle o tym nie myślała? Jak się potem czuła, mając już siedmioro dzieci? Jak prababcia przeżyła stratę syna na wojnie? A jak, gdy inna córka zmarła na alkoholizm? Co oznacza utrata męża, z którym ma się siedmioro dzieci? O czym prababcia marzyła? Dokąd chciałaby podróżować? Jakich potraw spróbować? Z jakimi ludźmi się spotkać? W jakim domu mieszkałaby? Jakiego partnera lub partnerkę prababcia wyobrażałaby sobie obok siebie? Jak w końcu wyobrażałaby sobie koniec swojego życia? I czy chciałaby prababcia przeżyć je jeszcze raz?

Horodenka wyglądała na bardzo podobną do Kołomyi, przynajmniej pod względem panującego w niej spokoju, ale na bardziej szarą i bezлюдną. W centrum miasta zebrało się kilku miejscowych pijaczków, którzy grzali się w słońcu i głośno omawiali kwestie polityczne. Sądząc z rytmu dialogów i napięcia – w grupie był jeden „opozycjonista”.

З кишені дістаю карту, що Емілія намалювала кульковою ручкою, і намагаюся розібратися, як дійти до кладовища з гробницею Ковалевських. Дорога до нього, як і зазначено на мапі, вела повз занедбаний костел. Як виявилось, він досі діяв. Його перший поверх чомусь пофарбований у блідо-оранжевий колір, а решта залишилась темно-сірою, чесно нагадуючи про вік споруди. Я залізла в гугл почитати більше про нього, бо жодної таблички з історичною довідкою навколо не було. Отже, костел Непорочного Зачаття Пресвятої Богородиці датується XVIII століттям і в певний час був монастирем театинців. Латиною їхній орден звучить як *Ordo Clericorum Regularium vulgo Theatinorum*, тобто Конгрегація регулярних кліриків Божественного Провидіння. Відомо, що головною метою цієї общини була боротьба з ересями мирними засобами. О, це вже цікаво! Далі, виявилось, що інтер'єр оздоблював знаний скульптор Іоан Пінзель, який створював несамовитої експресивності дерев'яні скульптури. Я намагалась зазирнути всередину в надії побачити хоч одну з них, але інтер'єр, натомість, розчарував своєю мінімалістичністю. Тильна частина споруди ще більше засмутила, бо напівзруйновані стіни просвічувались отворами без вікон і криво забитими вхідними дверима, які, очевидно, чекали на диво.

«Що залишилось у цій будівлі від усіх попередніх історій?» – проспівала про себе на літургійний манер.

Кладовище розтягнулося на пагорбі недалеко від костелу. Я йшла до нього неасфальтованою дорогою і вздовж вулиці густо квітли вишні, нагадуючи про сад у польському селі. Було чітке відчуття, наче хтось близький вітає мене в цьому місті. Видавалось, що й саме кладовище сяє під сонцем: на білих та синіх хрестах висіли барвисті вінки, на могилах розпустилися посаджені квіти, одягнені по-святковому люди несли туди свічки – панувала цілком святкова атмосфера. Я пройшлася між рядами

Wyjęłam z kieszeni mapę, którą Emilia narysowała długopisem, i starałam się zorientować, jak dojść do cmentarza z nagrobkiem Kowalewskich. Droga do niego, tak jak zaznaczono na mapie, prowadziła obok zaniedbanego kościoła, w którym – jak się okazało – nadal odbywały się msze. Jego parter nie wiadomo dlaczego był pomalowany na bladopomarańczowy kolor, a reszta pozostawała ciemnoszara, uczciwie przypominając o wieku budowli. Otworzyłam Google, aby poczytać o nim, bo żadnej tablicy informacyjnej o jego historii wokół nie było. Tak więc kościół Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny zbudowany został w XVIII wieku i przez pewien czas był klasztorem teatynów. Po łacinie ich zakon zwał się *Ordo Clericorum Regularium vulgo Theatinorum*, czyli Zakon Kleryków Regularnych Teatynów. Wiadomo, że głównym celem tej wspólnoty była walka z herezjami metodami pokojowymi. O, robi się ciekawie! Dalej, jak się okazało, wewnątrz wyposażył znany rzeźbiarz Johann Pinzel, który tworzył niesamowicie ekspresyjne drewniane rzeźby. Starłam się zajrzeć do środka w nadziei, że zobaczę chociaż jedną z nich, ale niestety wewnątrz rozczerowało mnie swoim minimalizmem. Część tylna budowli jeszcze bardziej mnie zasmuciła, bo na wpół zrujnowane ściany świeciły otworami bez okien i krzywo zabitymi drzwiami wejściowymi, które oczywiście czekały na cud.

– Co pozostało w tej świątyni ze wszystkich poprzednich historii? – zaśpiewała o sobie na manierę liturgiczną.

Cmentarz rozścielał się na wzgórzu i wzdłuż ulicy niedaleko kościoła. Szłam w jego kierunku nieasfaltowaną drogą i wzdłuż ulicy gęsto kwitły wiśnie, przypominając o sadzie w polskiej wsi. Wyraźnie odczuwałam, że ktoś bliski wita mnie w tym mieście. Wydawało się, że również sam cmentarz mieni się w słońcu: na białych i niebieskich krzyżach wisały barwne wianki, na grobach rozkwitły zasadzone kwiaty, ubrani odświętnie ludzie nieśli na cmentarz znicze. Panowała całkowicie świąteczna atmosfera. Przeszłam

поховань, вчитуючи красиві давні імена, і наче само собою наткнулася на могилу Юзефа і Ганни. На моє здивування, вона не була настільки занедбаною, як я собі уявляла: на хресті висіли два вицвілі пластикові вінки, а узголів'я прикрашали відносно нові польські лампадки. Щиро кажучи, я навіть трохи засмутилася, адже готувалася стати тією героїнею, яка врятує пам'ять своїх предків, трохи розчистивши могилу від бруду і відновивши їхні імена на ній. Однак, виявилось, що є ще хтось, кому не все одно, і хто, на відміну від мене, навідується сюди зі свічками без зайвих амбіцій про обраність.

Загалом гріб не відрізнявся від багатьох інших на цьому міському схилі: масивний цементний хрест, пофарбована у золотий колір фігурка Христа, напівзлущена біла фарба та кілька написів українською:

Б + П
Ковалевський Йосиф
р. 1893 + 1942
В. Й. П.

Ім'я Ганни Соловій, однак, не вказувалося нагорі. Дізнатися, що хтось іще лежить поруч із Юзефом Ковалевським, можна лише за майже невидимим написом у підніжжі.

Я присіла поруч зі склепом на перекилену лавку і, наче чекаючи на появу Ганни, почала згадувати те, що розповідала про неї Емілія. Насправді, фактів було зовсім небагато – вона не любила згадувати про минуле, наче воно могло знову матеріалізуватись через слова, тому намагалася більше жити в режимі «тут і зараз».

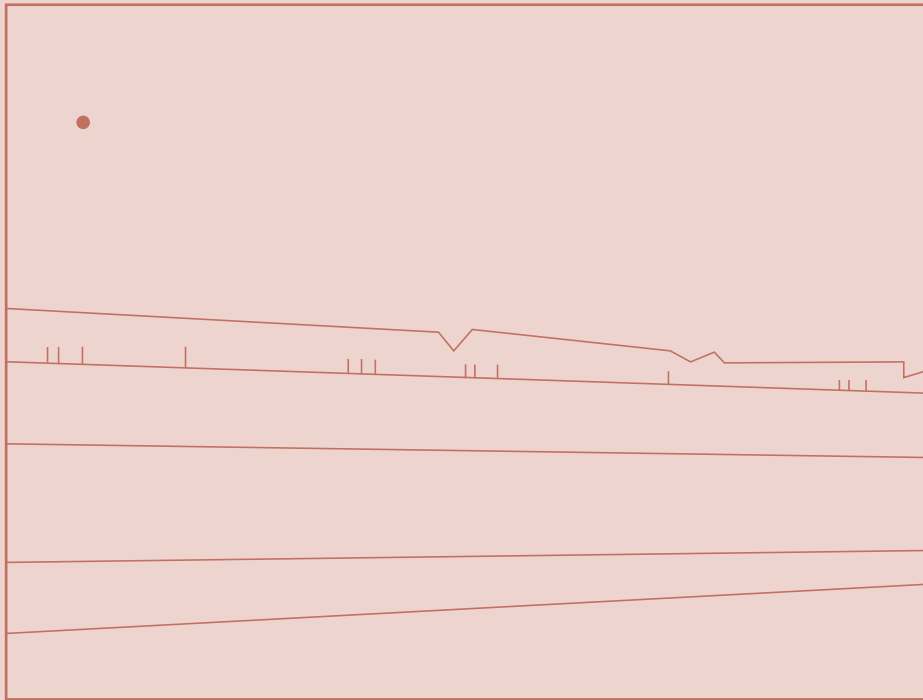
міędzy rzędami grobów, odczytując piękne dawne imiona, i mimochodem natknęłam się na nagrobek Józefa i Hanny. Ze zdziwieniem zobaczyłam, że grób nie był na tyle zaniedbany, jak sobie wyobrażałam: na krzyżu wisiały dwa wypłowiałe sztuczne wianki, a wezgłowie ozdabiały stosunkowo nowe polskie znicze. Tak naprawdę, to się nawet zasmuciłam – szykowałam się przecież zostać tą bohaterką, która uratuje pamięć swoich przodków, oczyszczając trochę grób z brudu i odświeżając ich imiona. Jednak, jak się okazało, jest jeszcze ktoś, komu nie wszystko jedno i kto, w odróżnieniu ode mnie, przychodzi ze zniczami bez niepotrzebnych ambicji bycia wybranym.

Nagrobek nie różnił się od wielu innych na tym miejskim pagórku: masywny cementowy krzyż, pomalowana na złoty kolor figura Chrystusa, na wpół złuszczone biała farba i kilka napisów po ukraińsku:

Św. P.
Josyf Kowalewski
1893 + 1942 r.
Wieczna Mu Pamięć

O Hannie Sołowij na górze jednak niczego nie było. Czy ktoś jeszcze leży obok Józefa Kowalewskiego, można było dowiedzieć się tylko na podstawie prawie zatartego napisu u podnóża.

Przysiadłam przy nagrobku na przechylonej ławce i niby czekając na pojawienie się Hanny, zaczęłam przypominać sobie, co o niej opowiadała Emilia. W rzeczywistości faktów było bardzo niewiele – babcia nie lubiła wspominać o przeszłości, która jak gdyby mogła się zmaterializować za pomocą słów, dlatego starała się bardziej żyć „tu i teraz”.

Płynne linie pola i lasu oraz monotonne niebo gdzieś poza wsią
Плавні лінії поля, лісу й монотонного неба десь поза селом

Перше, що я зробила – залізла в гугл-мапи на телефоні, щоби знайти село Делева, звідки походила Ганна. Виявляється, воно розташоване зовсім недалеко від Городенки – у Тлумацькому районі – оточене звивистим рукавом Дністра. Опція «street view» була недоступна, але один клік дав змогу переглянути кілька фото розлогої ріки та неймовірних круч і скель, що загрозливо звисали над нею. Навігуючи кількома пальцями над безкрайніми інтернет-просторами села, здавалося, що я поволі перетворююся в супутникове око солов'я, який кружляє над місцевістю та заливається співом від краси. Подумалось, що годі і вгадати кращої місцини для солов'їного життя.

Інша інтернет-сторінка пропонувала простудіювати поширення прізвищ на території України. Я спробувала ідентифікувати місця «Солов'їв» і всього за кілька секунд дізналася, що в основному вони мешкали на Галичині, а точніше в тих місцях, що позначені темно-синіми кольорами. І чи не найтемнішим виявилась якраз територія Тлумацького району. Все збігалось! Наступним важливим фактом зі згадок Емілії була зустріч Ганни Соловій зі своїм чоловіком – Юзефом Ковалевським. Про нього моя бабуля знала лише кілька історій, чи, швидше, легенд. Перша розповідала, що він був родом із Сувалок, містечка на північному сході Польщі. Друга полягала в тому, що він потрапив до Делеви як військовополонений, де покаранням стала робота на шахті. Третя історія вже була фактом: зустрівши Ганну, вони згодом опинилися в Німеччині, де народилася Агата. І наостанок, відомо, що Юзеф помер у 1942 році від силікозу, так званої професійної хвороби шахтарів, що мало чомусь автоматично доводити всі попередні теорії Емілії.

Мобільний інтернет неохоче долітав на узвишся городенківського кладовища, але я знову і знову оновлювала сторінку пошуку, щоби розгадати наступну головоломку про предка. Перестрибувала зі сторінки на сторінку, шукала світлини, розглядала мапи, чіплялися за слова...

Pierwsze, co zrobiłam, to otworzyłam Google Maps w telefonie, żeby znaleźć wieś Delawę, skąd pochodzi Hanna. Okazuje się, że leży niedaleko Horodenki w rejonie tłumackim, otoczona krętym rękawem Dniestr. Opcja *street view* była niedostępna, ale jedno kliknięcie dało możliwość obejrzenia kilku zdjęć rozległej rzeki oraz niesamowitych urwisk i skał, które groźnie nad nią zwisały. Gdy nawigowałam kilkoma palcami po bezkresnych zasobach Internetu ponad wsią, wydawało się, że powoli staję się satelitarnym okiem słowika, który przepięknie rozśpiewany krąży nad miejscowością. Pomyślałam, że nie ma lepszego miejsca do życia dla słowika.

Na innej stronie internetowej można było zapoznać się z występowaniem nazwisk na Ukrainie. Dlatego spróbowałam zidentyfikować miejsca Sołowijów i za kilka sekund dowiedziałam się, że mieszkali oni przede wszystkim w Galicji, a dokładniej – w tych miejscach, które są zaznaczone na ciemnoniebieski kolor. I chyba najbardziej niebieski okazał się rejon tłumacki. Wszystko się zgadzało! Następnym ważnym punktem wspomnień Emilii było spotkanie Hanny Sołowij ze swoim mężem – Józefem Kowalewskim. O nim moja babcia знаła tylko kilka historii, czy raczej legend. Pierwsza mówiła, że pochodził z Suwałk – miasteczka na północnym wschodzie Polski. Druga – o tym, że znalazł się w Delawie jako jeńiec wojenny, gdzie za karę pracował w kopalni. Trzecia historia była już faktem – spotkawszy się z Hanną, trafili razem do Niemiec, gdzie urodziła się Agata. I na koniec wiadomo, że Józef zmarł w 1942 roku na pylicę krzemową, czyli chorobę zawodową górników, co miało automatycznie potwierdzać wszystkie poprzednie teorie Emilii.

Internet mobilny niechętnie dolatywał na pagórek cmentarza w Horodence, ale znowu i znowu odświeżałam stronę do poszukiwania, żeby rozwiązać następną łamigłówkę o przodku. Przeskakiwałam ze strony na stronę, szukałam zdjęć, oglądałam mapy, chwytając się słów...

- Якщо він був військовополоненим, отже був на війні? Але якій?
- Думаю, Першій світовій. Якщо він народився в 1893 році, то в 1914 йому був 21 рік. Цілком зрілий для війни...
- «Зрілий для війни» звучить жахливо...
- Я знаю.
- Але на чиєму боці він воював?
- Можливо, австро-угорських сил?
- Але чому? Схоже, Суwalkи були частиною Російської імперії на початку війни...
- Це означає, що він був завербований царською армією і опинився в полоні австрійців на території, що на той час часто переходила із рук в руки?
- Можливо...
- І як він тоді міг поїхати з дружиною Ганною до Пруссії, якщо воював з іншого боку? В акті про народження Агати, виданому в Польщі, вказується, що вона народилася в 1917 році в місті Крейсвальд...
- Можливо, після роботи на шахті в Делеві його перевели як полоненого до іншого табору?
- А як ти знаєш, що ця шахта взагалі розташовувалася в Делеві? Цілком може бути, що він працював у іншому місці...
- Думаю, що в ті часи жінки небагато мандрували, тобто без крайньої необхідності не ходили далеко за село. А, по-друге, знайшлась польська книга *Нижнівський вапняк та його скам'янілості*, у якій дослідник розповідає про існування Делавської стіни поруч із селом, звідки здавна видобували вапняк. Отже, можливо, що це був вапняковий кар'єр...

На цьому мій внутрішній діалог-розслідування закінчився і я взялася шукати в мобільному хоча б якісь підказки того, що табір військовополонених міг розташовуватися в Делеві. Або ж інший доказ того, що там практикувалося видобування вапняку для військових

- Jeżeli był jeńcem, to znaczy, że walczył na wojnie. Ale której?
- Myślę, że w pierwszej. Jeżeli urodził się w 1893 roku, to w 1914 roku miał 21 lat. W pełni dojrzały do wojny...
- „Dojrzały do wojny” – brzmi strasznie...
- Wiem.
- Ale po czyjej stronie walczył?
- Może po stronie austro-węgierskiej?
- Ale jak to? Przecież Suwałki na początku wojny były częścią Imperium Rosyjskiego...
- To znaczy, że był zwerbowany przez armię carską i znalazł się w niewoli Austriaków na terenie, który często przechodził z rąk do rąk?
- Być może...
- I jak wtedy mógł pojechać z żoną Hanną do Prus, jeżeli walczył po stronie przeciwnej? W wydany w Polsce odpisie aktu urodzenia Agaty podano, że urodziła się w 1917 roku w mieście Kreiswald...
- Może po zakończeniu pracy w kopalni w Delawie został przeniesiony jako jeńiec do innego obozu?
- A skąd wiesz, że taka kopalnia w ogóle była w Delawie? Mógł też pracować w innym miejscu...
- Myślę, że w tych czasach kobiety niewiele się przemieszczały. Bez niezbędnej konieczności nie oddalały się za bardzo poza wieś. A ponadto znalazłam polską książkę *Wapień nizniowski i jego skamieliny*, w której badacz mówi o istnieniu ściany w Delawie zaraz za wsią, skąd wydobywali wapień. Tak więc możliwe, że to był kamieniołom wapienia...

Na tym mój dialog wewnętrzny się zakończył i zabrałam się do poszukiwań w telefonie chociażby jakiejś podpowiedzi, że obóz jeniecki mógł znajdować się w Delawie. Lub też innego dowodu, że tam był wydobywany wapień do celów wojskowych. Jednak nie znalazłam żadnego śladu ani po polsku, ani po ukraińsku. Dlatego użyłam ciężkiej artylerii i zaczęłam szukać

потреб. Однак, не було жодного сліду – ні польською, ні українською. Тому я застосувала важку артилерію і почала шукати в електронних каталогах різних міжнародних архівів. І знову нічого. Допоки нарешті на сторінці Австрійського державного архіву я не ввела польсько-німецький варіант написання села – Delawa – і таки знайшлося кілька фотографій 1917 року. Всі вони зображували той самий пейзаж, але з різних ракурсів. Одна зі світлин, що видалася мені найцікавішою, була, з першого погляду, досить банальною. Вона змальовувала плавні лінії поля, лісу й однотонного неба десь за селом. Єдиним напруженням на знімку є хіба що кілька хмаринок, що, здається, несуть зміну погоди. Також, якщо придивитися детальніше, у верхньому лівому кутку можна розгледіти яскраву маленьку цяточку, що спершу здається мініатюрною версією сонця. Але вона, найімовірніше, є звичайним технічним дефектом. Фото було в чорній рамці, на лівому краю якої – напис, очевидно, порядкувальна атрибутика. Якщо спочатку ще можна припустити, що світлину міг зробити автор із душею художника, щоб увіковічнити поетику пасторального краєвиду, то напис на ній кардинально змінює роль цього невинного пейзажу. На зворотньому боці фото можна розібрати фразу німецькою «Draht Hindernisse am Rücken östlich von Delawa», що автоматичний перекладач розуміє як «Дротяні перешкоди із тилу на схід від Делави». Якщо збільшити фото на 50 %, то справді можна виявити довгу огорожу під тінню віддаленого лісу, точніше, тільки її біляві кілки, що контрастують із темним горизонтом. Припущення, що автором фото міг бути офіційний фотограф австро-угорських військ, який намагався зібрати фотобазу ландшафту для планування військових дій, одразу перетворює цей звичний пейзаж на потенційне, а може і реальне поле битви із своїми перешкодами і схованками. Цей підпис наче підказує, що поля на фото закарбували у пам'яті сотні безіменних тіл, які і по нині лежать в них, замасковані під природні кольори і форми цього спокійного краєвиду.

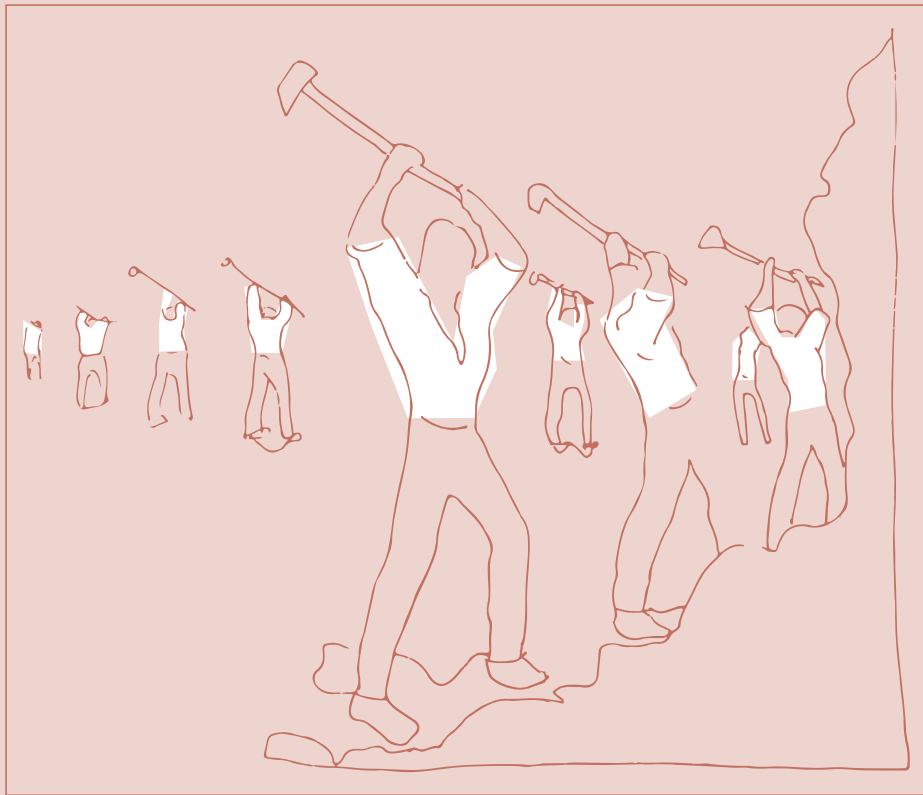
w elektronicznych katalogach różnych archiwów zagranicznych. I znów nic. Do chwili, gdy wreszcie na stronie Austriackiego Archiwum Państwowego wprowadziłam polsko-niemiecki wariant nazwy wsi – Delawa – i jednak znalazło się kilka zdjęć z 1917 roku. Wszystkie pokazywały jeden i ten sam pejzaż, ale w różnych ujęciach. Jedna z fotografii, która wydała mi się najciekawsza, chociaż na pierwszy rzut oka jest banalna, przedstawia płynne linie pola i lasu oraz monotonne niebo gdzieś poza wsią. Chyba że jedyne napięcie na zdjęciu może tworzyć kilka chmur, które zapowiadają zmianę pogody. Ponadto, jeżeli przyjrzeć się dokładniej, to w górnym lewym rogu można zauważyć małą jaskrawą plamkę, którą można na początku wziąć za miniaturową wersję słońca. Ale najprawdopodobniej to zwykły defekt techniczny. Fotografia jest w czarnej ramie, na której lewym brzegu widnieje napis, oczywiście identyfikator porządkowy. Jeżeli na początku można przyjąć, że zdjęcie mógł zrobić autor z artystyczną duszą, który chciał uwiecznić poetykę krajobrazu pasteralnego, to napis na nim zdecydowanie zmienia rolę tego niewinnego pejzażu. Na odwrocie fotografii można odczytać frazę: „Draht Hindernisse am Rücken östlich von Delawa”, co w tłumaczeniu dosłownym znaczy: „Druciane przeszkody z tyłu na wschód od Delawy”. Jeżeli zbliżymy zdjęcie o 50%, to rzeczywiście można odkryć długie ogrodzenie pod cieniem oddalonego lasu, a dokładniej – tylko jego białe słupki, kontrastujące z ciemnym horyzontem. Myśl, że autorem mógł być urzędowy fotograf wojsk austro-węgierskich, który starał się zebrać bazę fotograficzną ukształtowania terenu w celu zaplanowania działań wojennych, od razu przekształca zwykły krajobraz w potencjalne, a może i rzeczywiste pole walki wraz ze swymi przeszkodami i kryjówkami. Ten podpis jakby podpowiada, że owe pola na zdjęciu utrwaliły w pamięci setki bezimiennych ciał, które do dziś leżą zamaskowane pod kolor natury i formy tego spokojnego pejzażu.

Порпаючись далі в інтернеті у пошуках історії Делеви, я випадково натрапила на статтю про відомих людей цього села. Насправді там описували єдину постать – Дениса-Лева Іванцева. Він був живописцем, народився в 1910 році, навчався в Кракові та Варшаві і деякий час працював у Станіславові. Відомо, що він розвивав теорію етатизму, політичну думку, що розглядає державу як найвищий прояв суспільного розвитку. Стаття також стверджувала, що художник здобув всесвітню популярність після того, як отримав титул «Людина року» від Консультативної ради Міжнародного біографічного центру в місті Кембридж. Мушу зізнатись, про цю «всесвітньо відому Консультативну Раду» довелося гуглити окремо і це виявилось неабияким нудним заняттям.

У доробку художника – серії картин із пейзажами Дністра з рідного села, натюрморти та патріотично-філософські картини, так би мовити. Серед імпресіоністських картин квітів та річок я знайшла також мотив полонених, чи, можливо, рабів, які працюють у каменоломні. Цікаво, що люди з кайданами стоять ритуальним колом і важкими молотами синхронно замахуються на гори каміння. Усі зображені чоловіки майже ідентичні між собою: одягнені у білі сорочки з однаковим напруженням у тілі, що виглядає навіть еротично. На мить, я припустила, що художник міг надихнутися історичними подіями із Делеви, зокрема, полоненими військовими у вапняковому кар'єрі, і в такий спосіб відтворити картину про силу людського духу. Але наступний портрет із цієї ж серії розставив усе на свої місця. Помножена кілька разів фігура біля неприступної кам'яної скелі – це насправді наївно-романтичний портрет найвидатнішого українського каменяра – Івана Франка, який, очевидно, видобував у скелі вільну Україну. Принаймні, така інтерпретація сплила у моїй пам'яті із уроків літератури в Коломийській гімназії.

Szperając dalej w Internecie w poszukiwaniu historii Delawy, przypadkowo natrafiłam na artykuł o znanych ludziach z tej wsi, który w rzeczywistości opisywał jedną postać – Denysa Lwa Iwancewa. Malarz urodził się w 1910 roku, studiował w Krakowie i Warszawie, przez pewien czas pracował w Stanisławowie. Wiadomo, że rozwijał teorię etatyzmu, myśl polityczną, która postrzegała państwo jako najwyższy przejaw rozwoju społecznego. Artykuł mówił również, że malarz zdobył światową sławę po tym, jak został nagrodzony przez Radę Konsultacyjną Międzynarodowego Centrum Biograficznego w Cambridge. Muszę przyznać, że szukanie informacji o tej znanej na świecie Radzie Konsultacyjnej było niezwykle nudnym zajęciem.

W dorobku artysty są serie pejzaży Dniestru z rodzinnej wsi, martwe natury i prace patriotyczno-filozoficzne, że tak to ujmę. Wśród impresjonistycznych obrazów kwiatów i rzek znalazłam również motyw jeńców, być może niewolników pracujących w kamieniołomie. Co ciekawe, ludzie w kajdanach stoją w rytualnym kole i ciężkimi młotami synchronicznie zamachują się nad górą kamieni. Wszyscy mężczyźni są prawie identyczni – ubrani w białe koszule, z jednakowym napięciem ciała, co dodaje im erotyzmu. Na chwilę przypuściłam, że ten malarz mógł zainspirować się wydarzeniami historycznymi z Delawy, szczególnie jeńcami wojennymi w kamieniołomie wapienia. I w ten sposób odtworzył siłę ducha ludzkiego. Ale następny portret z tej serii wszystko poustawiał na swoje miejsca. Powielona kilkakrotnie postać obok nieprzystępnej kamiennej ściany to w rzeczywistości naiwno-romantyczny portret najwybitniejszego ukraińskiego „kamieniarza” – Iwana Franki, który oczywiście wykuwał w skale wolną Ukrainę. Przynajmniej taka interpretacja wydobyła się z mojej pamięci z lekcji literatury w kołomyjskim gimnazjum.

Ludzie w kajdanach stoją w rytualnym kole i ciężkimi młotami synchronicznie zamachują się nad górą kamieni
Люди в кайданах стоять ритуальним колом і важкими молотами синхронно замахуються на гори камення

Rysunki na podstawie obrazów Denysa Lwa Iwancewa
Рисунки на основі картин Дениса-Льва Іванцева

Portret najwybitniejszego ukraińskiego „kamieniarza” – Iwana Franki
Портрет найвидатнішого українського каменяра – Івана Франка

Невідомо скільки часу минуло в цих пошуках, але остання поразка нарешті змусила мене відлипнути від мобільного, і я помітила, що навколо – вже досить темно. На кладовищі нікого не було, натомість, виднілися тільки білі шпилі могильних хрестів. Я ввімкнула ліхтарик і посвітила ще раз на поховання, наче щоб переконатися, що моє інтернет-копирсання, аби розгадати загадки життя прапрабатьків, їм сподобалось. Натомість, звідти золотом відблиснув лише Христос, що в тінях електронного пристрою видався ще потворніший. Поки я згадувала як вийти із кладовища, за спиною раптом щось тріснуло: схоже на товсту гілку під чиеюсь вагою. Моє серце одразу зайшлося, кров похолела, а шкіра на руках вкрилась сиротами. Я заборонила собі оглядатись і перевіряти, що саме змусило умовну гілку затріщати. Можливо, боялася перетворитися на соляний стовп, як безіменна дружина Лота в біблійній історії про Содом і Гоморру. Швидко зорієнтувавшись у просторі, я впевнено рухалася до виходу, але знову почула тріск – цього разу майже біля вуха, так наче хтось вже дихав мені в потилицю. Уточнювати чи це раптом прапрабабуся Ганна вирішила явитися, щоби виправити мої пошукові здогадки, не довелось – я кулею полетіла із кладовища. Минула вхідні ворота, незаасфальтовану вулицю, костел, і, через освітлений край дороги, нарешті вибігла в центр, де, на щастя, стояла остання маршрутка до Коломиї. Коли я вскочила всередину, захекана і бліда від переляку, водій жартома перепитав мене, чи часом «відмо не вздріла». Я всілася на останнє сидіння в маршрутці, віддихалась, і нарешті дозволила собі поглянути в той бік, звідки прибігла. На початку темної вулиці яскравою плямою виднілися лише крони квітучих вишень, що заледве колихалися від вітру.

Nie wiem, ile czasu minęło na tych poszukiwaniach, ale ostatnia porażka zmusiła mnie do oderwania się od telefonu i zauważyłam, że wokół zrobiło się dosyć ciemno. Na cmentarzu nikogo nie było, tylko sterczały białe czubki nagrobnych krzyży. Włączyłam lampkę i poświeciłam jeszcze raz na grób, aby się niejako przekonać, że moje szperanie w Internecie w poszukiwaniu rozwiązania zagadki życia moich pradziadków im się spodobało. Natomiast w odpowiedzi zabłysnął mi tylko Chrystus, który w odcieniach urządzenia elektronicznego wydał mi się jeszcze bardziej potworny. Kiedy przypominałam sobie, jak wyjść z cmentarza, nagle za plecami coś trzasnęło: chyba jakiś gruby patyk pod czyimś ciężarem. Moje serce od razu podskoczyło do gardła, krew ścięła mi się w żyłach, a ciało dostało gęsiej skórki. Zabroniłam sobie oglądać się za siebie i sprawdzić, co spowodowało trzask wyobrazonego patyka, bo może bałam się zamienić w słup soli jak bezimienna żona Lota z mitu o Sodomie i Gomorze. Szybko się zorientowałam w przestrzeni i zaczęłam pewnie kierować się do wyjścia, ale znowu usłyszałam trzask, teraz prawie koło ucha, tak jakby ktoś sapał mi w potylicę! Nie miałam zamiaru ustalać, czy to nie czasem prababcia Hanna zdecydowała się objawić, aby skorygować moje poszukiwawcze domysły – wystrzeliłam jak z procy do wyjścia z cmentarza. Minęłam bramę wejściową, niezaasfaltowaną ulicę, kościół i po oświetlonym brzegu drogi wreszcie wybiegłam do centrum, gdzie na szczęście stał ostatni bus do Kołomyi. Kiedy zadyszana i błada ze strachu wbiegłam do środka, kierowca żartem zapytał, czy czasem zjawy nie zobaczyłam. Rozsadowiłam się na ostatnim miejscu, aby odsapnąć, i wreszcie pozwoliłam sobie spojrzeć w bok, skąd przybiegłam. Na początku ciemnej ulicy widniały jasne korony kwitnących wiśni, które delikatnie kołysały się na wietrze.

У ПОШУКАХ АГАТИ

Проект реалізується в рамках програми стипендій
Міністерства культури та національної спадщини Гауде Полонія

Авторка:
ВІКТОРІЯ МИРОНЮК

Переклад з української мови:
ЯРОСЛАВ ПРИСТАШ

Редакторка українського тексту:
ІРЕНА СКАКУН

Редактор польської версії:
ГЖЕГОЖ СТАНІШЕВСЬКИЙ

Кураторська допомога:
НАТАЛІЯ КРАВЧИК

Графічний дизайн та композиція:
МАГДА ВОЛЬНИЦКА

ISBN: 978-83-65732-14-9

Видавець:
ГАЛЕРЕЯ СУЧАСНОГО МИСТЕЦТВА В М. ОПОЛЕ, 2020

Галерея є самоврядувальним органом культури Міста Ополя

IMPRESSUM

W POSZUKIWANIU AGATY

Projekt realizowany w ramach Programu Stypendialnego
Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego Gaude Polonia

Autorka:
WIKTORIA MYRONIUK

Przekład z języka ukraińskiego:
JAROSŁAW PRYSTASZ

Redakcja wersji ukraińskiej:
IRENA SKAKUN

Redakcja wersji polskiej:
GRZEGORZ STANISZEWSKI

Opieka kuratorska:
NATALIA KRAWCZYK

Projekt graficzny i skład:
MAGDA WOLNICKA

ISBN: 978-83-65732-14-9

Wydawca:
GALERIA SZTUKI WSPÓŁCZESNEJ W OPOLU, 2020

Galeria jest samorządową instytucją kultury Miasta Opola

IMPRESSUM

